

**ДЬОМІН О.Б.,
кандидат історичних
наук, доцент**

*Одеський національний
університет
ім.І.І.Мечникова*

**ВХОДЖЕННЯ
УКРАЇНИ В
МОДЕРНУ
ЄВРОПУ:
ІСТОРІЯ ТА
СУЧАСНІСТЬ**

Роки незалежності України показали надзвичайну складність торування шляху до процвітаючої та привабливої для більшості українців Європи. Твердження про цивілізоване входження, під яким фактично розумілось автоматичне включення до європейського політичного, а головне, економічного світу, так і залишилось лише словами. Прикрість на європейську відстороненість своєрідно трансформувалась у концепцію про особливе геополітичне розташування України, значення якого майже з усіх точок зору є непересічним. А оскільки саме цього Європа не бажає сприймати, то завдання політиків і вчених полягає у доведенні означеного факту до європейської свідомості.

Проте інтегрована Європа зовсім по-іншому дивиться на проблеми України та на її шлях до європейської спільноти, визнаючи довготривалість самого процесу. Тому спроби обминути чи перестрибнути через певні етапи зустрічає як спротив європейських структур, так і роздратуван-

ня в Україні. Варіантів прогнозів просування України до Європейського Союзу, здається, запропоновано більш ніж достатньо. Втім, сам механізм цього процесу не набув належної завершеності: адже навіть невідомо, скільки років охоплюватиме, скажімо, тільки підготовчий етап. За таких умов певну значимість набуває використання власного історичного досвіду, запозичення досвіду сусідів, реалії сучасного міжнародного життя, напрацювання різноманітних, можливо навіть і протилежних, моделей інтеграційних дій України.

Достатньо поширеним є уявлення про Україну як про своєрідний "міст" між Заходом і Сходом, як про центр скупчення комунікаційних артерій. Тому виникає спокуса, з одного боку, заволодіти таким стратегічно важливим пунктом, а, з другого, для самої України, - якнайвигодніше скористатися такою можливістю. Звичайно, погодитись із такими підходами важко. Однолінійність бачення становища України виявляється і в її сприйнятті чимось подібним до арени боротьби між Росією та США. При цьому забувається, що і Україна має власні державні інтереси. Їх чітко визначення на різних етапах розбудови держави становить складне завдання. Якраз з цього і починається національно орієнтована зовнішня політика. Як здається, на заваді українцям довгий час стояли амбіції, пов'язані із залишковими імперськими уявленнями про СРСР як велику державу, які перенеслися на Україну. Постійний наголос на співробітництво, насамперед з великими державами, спроби розмовляти з ними як з рівними та вимагати від них того ж, не відповідають реаліям міжнародного життя.

Історія свідчить, що Україна започатковувала шлях до Європи не з діалогу з великими європейськими державами, а із входження українських земель до структурних зв'язків між європейськими країнами. Цей процес розпочався на початковому етапі творення європейської системи держав, який відбувався у XVI-XVII ст. У літературі наголошується, що один із найважливіших для України зовнішньополітичних орієнтирів – західноєвропейський вектор як обов'язкова поєднуюча ланка до Великої Європи – не підкріплюється зацікавленістю центральноєвропейських країн до розвитку відносин з Україною і, більш того, характеризується зменшенням їх інтересу до багатостороннього співробітництва¹. Навряд чи це дивно, оскільки історично такий стан речей обумовлений тяжінням цих країн до центрів європейського політичного та економічного життя в процесі формування системи держав.

За виключенням тих українських земель, які перебували у складі австрійської імперії, європейська доля інших українських територій пов'язана із фланговими країнами Європи. Разом із польськими землями Речі Посполитої галицькі та подільські міста стали тим каналом, через який західна периферія Європи – Англія встановила стосунки зі

східною – Османською імперією. Це відбулось на початку 80-х рр. XVI ст., а вже через декілька років, внаслідок широкомасштабних походів запорозьких козаків на кримські міста та турецькі фортеці, 1589 р. загострились турецько-польські відносини. Країни опинились напередодні війни, але завдячуючи втручанням англійського дипломатичного представника при дворі султана Е.Бартона, конфлікт вдалося владнати мирними засобами. Важливо відмітити, що посередницька діяльність Е.Бартона знайшла підтримку у володарів Молдови та Валахії. Дії англійського дипломата зафіксували важливе місце українських земель у ланцюговому процесі творення європейської системи держав, проте й засвідчили одночасно їх уразливість та підпорядкованість інтересам тогочасних великих держав. Демарш англійського дипломата привів до непередбачених для Англії наслідків. Походи українських козаків на початку 90-х рр. XVI ст. викликали занепокоєння турецького уряду, який напередодні війни з Габсбургами прагнув зберегти спокій на степовому українському кордоні. Тому Стамбул став розглядати Англію гарантом збереження Річчю Посполитою, а головне, козаками, мирних стосунків із Кримським ханством та Османською імперією². Таким чином, один з перших епізодів, пов'язаних із входженням українських земель у початкову фазу процесу творення європейської системи держав, засвідчив декілька важливих моментів: по-перше, залежність від провідних держав регіону; по-друге, використання українського чинника країнами Європи в своїх політичних інтересах; по-третє, наявність стратегічних союзників у Південно-Східній Європі.

Така геополітична мережа, де надалі довелось діяти українським політикам часів козацької боротьби за державність, багато в чому визначила невдачу прагнень українського народу до самостійного державницького життя. І сьогодні саме ця обставина продовжує впливати на становище вже незалежної України в міжнародному політичному просторі. Інша річ, що об'єктивні переваги та недоліки такого невідворотного положення враховуються не повною мірою.

Інтеграційний потяг України до Європи розглядався під кутом зору взаємовідносин переважно з провідними європейськими державами, за певного ігнорування європейської геополітичної системи в цілому та її регіональних підсистем. З огляду на довготривалість входження України до ЄС важливе значення набуває співпраця з тими країнами, які є його членами або знаходяться напередодні вступу до нього. Проте тут існують значні складнощі. Високий стандарт передових європейських країн залишає мало простору Україні для плідних політичних відносин. Досвід співпраці з країнами Вишеградської четвірки висвітвив інший бік європейського шляху – небажання найімовірніших країн-кандидатів на вступ до ЄС ускладнювати своє становище нала-

годженням тісної співпраці з Україною. Не секрет, що в центральноевропейських країнах не виключають можливості появи авторитарного чи навіть диктаторського режиму в Україні і з помітною обережністю, особливо на рівні громадської думки, ставляться до такої перспективи³. Скоріш за все, подібний підхід політиків та пересічних громадян Чехії, Словаччини, Румунії та Угорщини спричинений здебільшого не українськими реаліями, а попереднім історичним досвідом та цивілізаційними розбіжностями сусідніх країн.

Ще менше можливостей для інтегрування України в Європу відкривається через співпрацю з країнами Балтії, що, зумовлено як вищезгаданими обставинами, так і тяжінням цих країн до Північної Європи.

Історично і політично виправданим може виглядати балканський напрям координації інтеграційних зусиль, не зважаючи на складну політичну ситуацію та ті військові події, які пережили й продовжують переживати країни регіону. Впродовж століть Південно-Східна Європа залишалась периферією континентального світу. Доля балканських народів вирішувалась головним чином у Стамбулі, Відні, Москві. Геополітичні зміни кінця ХХ століття, змінивши розстановку сил, відкрили шлях Східній Європі до власного вибору, до визначення національних орієнтирів зовнішньої політики. Пріоритетним виявився вибір європейського напрямку. Він означав входження балканських країн насамперед у євроатлантичні структури, інтеграцію до європейського політичного та економічного простору. Звичайно, серед балканських політиків наявне розуміння непростого, більш того, надзвичайно складного просування до привабливих ідеалів. Між тим сьогоднішня переконана, яким надзвичайно складним та затяглим може бути вихід із глухого куту.

Одним із вірогідних варіантів подолання кризових явищ як для балканських країн, так і для України може стати посилення регіональних тяжінь. У наш час загально визнаною є значимість регіоналізму як однієї із всесвітніх тенденцій і в політичному, і в економічному житті. З огляду на це розвиваються інтеграційні процеси і на Балканах. Більшість країн балканського Причорномор'я є членами створеної в 1992 р. організаційної структури – Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). До її складу входять 11 держав, які мають безпосередній вихід до Чорного моря або тяжіють до нього. Передбачалось, що ЧЕС прагнути до рівноправного багатостороннього співробітництва задля забезпечення миру, безпеки й добробуту кожного учасника об'єднання. Проте інтереси майже всіх країн ЧЕС, враховуючи їх диференціацію в економічному, соціальному, релігійному, цивілізаційному вимірах, роблять напрацювання загально-регіональних підходів надзвичайно складною справою.

Крім того, не варто забувати, що країни ЧЕС є членами багатьох міжнародних та регіональних організацій різного спрямування. Так, Україна та Молдова входять до неформального угруповання ГУУАМ, до якого належать також Грузія, Узбекистан, Азербайджан. ГУУАМ визначила свої цілі, насамперед у плані поглиблення взаємовигідних економічних відносин. Втім, значна географічна відстань країн одна від одної, відмінність їх цивілізаційних вимірів не сприяють, попри чисельні заяви, зміцненню об'єднання. Визнання ГУУАМу Сполученими Штатами Америки, їх вагома підтримка, яка матеріалізувалась у наданні допомоги в розмірі 37 млн. доларів у 2000 р. (правда, включаючи і допомогу Вірменії) і 45,5 млн. доларів у 2001 р., певною мірою стимулює інтеграційний процес. Але саме це є водночас міною уповільненої дії, враховуючи позицію деяких країн, що не входять до угруповання. Американський вплив простежується і в іншому інтеграційному русі, що розпочався в межах організаційної структури країн Південно-Східної Європи, перший самміт якої відбувся у 1997 році. Отже, практично всі ці об'єднання виходять за межі власне регіональних інтересів і пов'язані не з інтеграцією до європейських структур, а з світовими тенденціями регіоналізму.

Важливим чинником перспектив розвитку причорноморського регіону є наявність країн, лідерство яких виходить далеко за його межі. Зокрема, Росія залишається великою світовою державою і ігнорувати її інтереси на Чорному морі та на Балканах просто неможливо, так само як неможливо не помічати зростання впливу Туреччини. Інтереси останньої поширюються також і на Близький Схід, де Туреччина поряд з Ізраїлем виступає союзником США. Таким чином, для України спроби проводити самостійну національно орієнтовану політику в регіоні будуть постійно натикатись на спротив Росії, США, Туреччини як в політичному, так і в економічному плані.

Виходячи із розглянутих варіантів, однією з можливих моделей дійсно регіональної інтеграції могло б стати співробітництво країн нижнього Дунаю. Болгарія, Молдова, Румунія та Україна мають компактне розташування, спільні кордони, усталений комунікаційний зв'язок по Дунаю, налагоджену, хоча й недостатньо узгоджену, мережу транспортних артерій, багато в чому схожу історичну долю, спільну релігію, споріднені культури і навіть мови.

До того ж проблеми, з якими стикаються ці країни, походять з одного коріння. Існує думка, що економічне відставання не сприяє процесам регіональної інтеграції, для якої потрібна насамперед економічно розвинена країна-лідер. Проте в світі наявні інші приклади, які спростовують таке твердження. Отож, підстави з цього боку для заперечення можливостей інтеграції Болгарії, Молдови, Румунії та України навряд чи ви-

глядатимуть обґрунтованими. Пріоритетними для цих країн є питання відбудови та розвитку дунайського судноплавства, проблеми екологічної безпеки та розвитку туризму, розв'язання питань шляхів транспортування енергоносіїв зі Сходу до Європи, наявність значних національних меншин у сусідніх країнах тощо.

Звичайно, між країнами регіону існують певні політичні розбіжності. Вони пов'язані з існуванням не до кінця з'ясованих прикордонних непорозумінь, з історичними претензіями, збереженням вибухонебезпечної ситуації у Придністров'ї. Втім, ці проблеми напевно не можуть ускладнити взаємовідносини і стати непереборною перешкодою на шляху до координації зусиль.

Як переконує досвід попередніх років, розраховувати на допомогу Заходу з його власними геополітичними інтересами на Балканах, надзвичайно складно. Саме тому потрібно активізувати розробку варіантів нижньодунайського співробітництва та створення регіональної організації сприяння економічному, екологічному та культурному розвитку Болгарії, Молдови, Румунії та України. Це не такий вже й нездійснений процес, враховуючи існуючі до 90-х років ХХ століття напрацьовані моделі співробітництва у різних галузях економіки та культури.

Важливо й те, що стратегічною метою нижньодунайських країн є вступ до Європейського Союзу, однак входження до нього Болгарії та Румунії планується здійснити у більш короткий термін, ніж вступ України та Молдови. З огляду на це інтеграція в рамках такого об'єднання була б для України напрацюванням варіантів співробітництва з ЄС. Отже, входження до Європи через інтеграційні процеси з придунайськими країнами відповідало б геополітичному статусу України, історичним традиціям та економічній доцільності.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Клинченко О. Критерії заінтересованості та концептуальні можливості включення України в процеси формування нових інтеграційних утворень: контекст нової Європи та СНД // Геополітичне майбутнє України. Міжнародна науково-практична конференція. – К., 1998. – С. 169.
- ² Демин О.Б. Походы казаков в Северное Причерноморье и турецко-польский конфликт 1589-1590 гг. // Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII-XVI веках. – Ростов-на-Дону, 1989. – С. 129 – 135.
- ³ Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України. Витоки, концептуальні основи, практична еволюція. – К., 1998. – С. 495-496.